

ним після делегування повноважень. Акт органу, що делегує повноваження, прийнятий після їх делегування, сам по собі вже обмежує передані повноваження в тому обсязі, в якому ним урегульовані відповідні суспільні відносини.

Отже, інститут делегованих повноважень на сьогодні має відігравати дуже важливу роль у децентралізації державної влади. Адже шляхом передачі державних повноважень забезпечується найбільш ефективна реалізація повноважень з метою економії фінансових і людських ресурсів. Делегована правотворчість як різновид форми правової діяльності має визнаватись як правова діяльність, пов'язана з виданням нормативно-правового акта відповідно до повноваження, яке виходить із закону або за прямим дорученням одного (вищого) органу держави іншому (нижчому) зі збереженням певної системи контролю за реалізацією делегованих повноважень.

1. *Mehren A.* The Civil Law System: An Introduction to the Comparative Study of Law / A. Mehren, J. Gordley. – Boston, 1977. – P. 85. 2. *Morrison H.* Government and Parliament / Morrison H. – L., 1940. – P. 456. 3. Конституционное право / [Уэйд Е., Филипс Д. и др.] / Пер. с англ. С. Крылова. – М., 1950. – С. 31, 125, 389. 4. *Hogg P.* Constitutional Law Of Canada. – Toronto, 1985. – P. 284. 5. *Марченко М.Н.* Общая теория государства и права. Академический курс: У 2-х т. – М., 1998. – Т. 1: Теория государства. – С. 149. 6. *Богдановская И.Ю.* Закон в английском праве. – М., 1994. – С. 127. 7. *Кудрявцев В.Н.* Право и поведение. – М., 1978. – С. 14. 8. *Орзих М.Ф.* Право и личность. – К., 1978. – С. 127. 9. *Путинский Б.И.* Право и экономика: проблемы и становление. – М., 1991. – С. 79. 10. *Дрейшев Б.* Правотворчество и правовое регулирование // Правознавство. – 1985. – № 1. – С. 36. 11. *Скакун О.Ф.* Теория держави і права: Підручник. – Х., 2006. – С. 442.

І. В. ДМИТРИЄНКО

УКРАЇНЬКА ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК НОРМАТИВНЕ НЕБІОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Исследуется современная украинская правовая культура как нормативное небиологическое явление, которое обладает конкретно-историческими свойствами, имеющими общечеловеческие ценности. По этим ценностям украинская правовая культура презентует качественный, эволюционный уровень развития права, человека, общества, государства.

The modern Ukrainian legal culture as normative nebiologicheskoe phenomenon, which owns konkretno-istoricheskimi properties, having common to all mankind values, is probed. On these values the Ukrainian legal culture presents high-quality, evolyucionnyu level of development of right, man, societies, states.

Поняття «правова культура» у сучасному світі має багато смислових аспектів. Загальновідомим є розуміння правової культури як оціночного поняття та істотної риси правової особистості (правова культурність), а також загальної культури

© ДМИТРИЄНКО Інна Володимирівна – студентка юридичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені С.Г. Сковороди

людини. Поширеними є поняття «правова культура праці», «правова культура поведінки або культура правової поведінки», «фізична культура» тощо. У науці, звичайно, йдеться про «культурно-правові риси», «культурно-правові системи», правокультурний розвиток, розквіт і занепад правових культур, які ми ідентифікуємо конкретно-історичними. Не можна вважати, що наявність акту правової оцінки означає одразу феномен правової культури, а коли немає такого акту, зникає явище правової культури. Остання існує, за проведеними дослідженнями, об'єктивно, незалежно від волі та правосвідомості свого суб'єкта, об'єкта та предмета як небіологічне явище об'єктивної природи, що обов'язково має наявний, цільовий стан, цикл соціальної активності, презентується у духовних і матеріальних артефактах правової свідомості, без них не існує та не функціонує¹. Між цільовим і наявним циклом та станом правової культури існує мережа прямих і зворотних зв'язків (цільових структур) як пріоритетних зв'язків правосвідомості з дійсністю, домінантно регулятивно верифікованих у різних циклах соціальної активності правосвідомості. Зворотні зв'язки правосвідомості, таким чином, характеризують «величину помилки щодо певної специфічної провопроцесуальної мети» або мети правосвідомості, що має певний конкретно-історичний цикл соціальної активності².

Визначення категорії «правової культури» досить різнопланове: від простого протиставлення правової культури природі до дефініції культури права як історично визначеного правового рівня розвитку суспільства та людини або як сукупність матеріальних і духовних правових надбань людства. Якщо простежити взаємозв'язок понять «правова природа» і «правова культура», то можна помітити їх відмінність: під правовою культурою розуміють усе те, що створено людиною, і в цьому значенні – штучне; під правовою природою – все те натуральне, що існує за незалежними від людини законами. Правова культура є якісною трансформацією наявного циклу соціальної активності та стану правової культури у цільовий цикл та стан, як правило, у напрямку від правової природи до правової культури. Насправді правова природа, культура і людське суспільство становлять нерозривну нормативну та ідейно-світотлядну єдність, цілісність. Правова культура виділяє правову людину (правове суспільство) з природи. Правова античність знаменує початок європейської культурно-правової традиції. Давньогрецький термін «пайдея» (paideia – дитина) містить як безпосередньо виховання, навчання, так і в ширшому сенсі – освіту, освіченість, просвітництво, культуру, що, як родові правові поняття, не можуть бути неправовими, враховучи постановку питання Ю.М. Дмитрієнком про певну або повну тотожність понять «свідомість» та «правова свідомість», «культура» та «правова культура»³. Греки створили систему правової освіти, яка формує не професіонала окремої галузі, а правову людину як правову особистість, з певними ціннісними правовими орієнтаціями. Тобто первинний природний правовий порядок як ідеальний був гарантом стабільності, він у принцип не міг бути неправовим, коли життя «за природою» перетворюється на етичний ідеал правової освіти та правової культури. Однак юристи та філософи Стародавньої Греції, навіть найвидатніші з них Платон та Арістотель, ще не узагальнюють правову діяльність як культурно-правову діяльність людей в понятті «правова культура».

Одним з перших поняття «культура» та «правова культура» запропонував Марк Тулій Цицерон для визначення філософії як культури розуму. У Стародавньому Римі термін «правова культура» вживався у значенні правової норматив-

ності, регулятивності, раціональності. Середньовічна правова культура, як єдине ціле, відображала нормативно-правові принципи нескінченності та всюди-сущого Бога. Християнське розуміння правової культури є найбільш розвиненим у творах Августина Блаженного, який стверджував, що жити треба за божественними настановами. Стверджувалося, таким чином, абсолютна перевага нематеріальних правових цінностей над матеріальними, що вимагало аскетичного нехтування благами та спокусами чуттєвого світу. Так сформувалося протиставлення правової природи та правової благодаті (християнської версії правової культури), у межах чого правова свідомість та культура постійно перебувала між Небом і Землею. В добу відродження відчували й думали однаково, то тепер ситуація докорінно «правовий індивід» стає більш самостійним. Поняття «правова культура» наповнюється гуманістичним змістом, поступово асоціюється з досконалістю правової людини. Термін «правова культура» набуває наукових ознак у Новий час. С. Пуфендорф першим вжив термін «правова культура» як вираження певної спрямованості сукупної правової діяльності людей. Правова культура є «поліпшенням правової природи», яка спричиняє зміну правового життя. Таким чином, поняття «правова культура» у нього визначається як протилежність правовій природі, але ця протилежність є прогресивнішою, аніж первинна «рудиментарна» правова природа та є її якісним цільовим становленням та розвитком, якісним станом та циклом соціальної активності, що зберігає типові властивості, цінності та потреби первинної правової природи.

Правові ідеї яких дослідників можна використовувати для інтерпретації сучасної української правової культури? За Ж.-Ж. Руссо правова культура є безальтернативною цінністю, котра визначає правовий прогрес на засадах правової ідеалізації дійсності з пріоритетами індивідуальної правової культури та свідомості. За І. Кантом правова свідомість не тільки пасивно відображає зовнішню правову дійсність, але й законодавчо її творить, що дістає відображення у правових архетипах та артефактах. Найголовнішою причиною всіх конфліктів є те, що дисципліна та правова культура випереджають розвиток моральності. І.Ф. Шіллер запропонував у якості механізму виховання правової культури концепцію естетичного виховання, націленого на відновлення духовної цілісності людини. Великою заслугою німецької філософії XVIII – початку XIX ст. була розробка типологій культур і цивілізацій. Розвиток правової культури усвідомлюється як єдиний процес, що триває у всесвітньо-історичному вимірі та характеризується певним зв'язком правових причин і законодавчих наслідків, внутрішніми закономірностями, періодизацією – конкретно-історичних циклів становлення та розвитку світової правової культури. І.Г. Гердер презентував розвиток правової культури як головний зміст історичного правового процесу. В праці «Ідеї до філософії історії людства» подається найширша панорама розвитку культури від первісних племен і прадавніх народів до сучасної йому Європи. Гердер запропонував низку культурно-історичних правових світів (Східна і Південно-Східна Азія, Близький Схід, Греція, Рим, Європейська правова культура, правова культура німців і слов'ян та ін.). Романтики поставили в центр філософії правової культури проблему творчості, яка виступає у двох іпостасях – індивідуальна правова творчість та колективна творча правова сила, що презентується в «душі народу», «народній правосвідомості», «народній правовій культурі», який відбудовує необхідні йому форми правової свідомості та культури. Філософська система Г.В. Гегеля вперше презентує перехід від простого порівняння культури і цивілізації як історико-пра-

вових цінностей до аналізу логіки їх історичного зв'язку. Погляд на правову культуру як закономірний процес плідно розвивався в межах марксизму. Але, на відміну від гегельянства, марксизм використовував протилежний принцип – зміну типів правових культур він поєднував не з духовними, духовно-правовими, а матеріальними (економічними) факторами.

Становлення та розвиток історико-правових наук наприкінці XIX – напочатку XX ст. призвели до появи ідентифікації правової культури як своєрідного «культурно-правового механізму». Яскравим вираженням цієї тенденції стала концепція локальних цивілізацій, найбільш активним виразником якої був М.Я. Данилевський. Він рішуче відкидав поняття загальнолюдської правової культури, в якій вбачав егоцентризм романогерманських народів, що розглядали свою правову культуру як універсальну та розуміли «правовий прогрес» як відмову інших народів від своєї правової самотності.

Релігійний аспект правової культури було розроблено в межах російської релігійно-ідеалістичної філософії другої половини XIX – початку XX ст. В.С. Соловйовим, М.О. Бердяєвим, П.О. Флоренським, які підкреслювали важливу особливість правової культури – прагнення людини постійно «добудовувати» своє природне і соціальне життя до духовності. Найвищим вираженням духовності, за ідеями православних філософів, є релігія, а правова культура – є результатом релігійного культу як типово правового.

Концепцію історії як історії культур продовжував розвивати М. Вебер. Специфіку західної цивілізації він вбачав у повному здійсненні принципу правової раціональності, який полягає в чіткій співвіднесеності цілей і засобів діяльності. О. Шпенглер ідентифікував правову культуру як культурний організм, що проходить природне коло розвитку. Терміном «правова цивілізація» Шпенглер позначив останню фазу будь-якої правової культури, яка має однакові ознаки. Дж. Тойнбі визнає лише множинність правових культур та заперечує єдність цієї множинності, їх спадкоємність та загальнолюдський зміст. У період між двома світовими війнами сформувався так звана функціональна школа (функціоналізм) правової культури, засновником якої був англійський вчений Б. Малиновський. За ідеями функціоналістів правова культура – нормативно-правова та ідейно-світоглядна цілісність, в якій кожний елемент задовольняє певну потребу, тобто є необхідним. Вони критикували поняття правового пережитку, вважали всі явища правової культури необхідними і незамінними. Едмунд Гуссерля презентує тему культурного декадансу. Розмірковуючи про причини кризи європейської правової культури і можливості її подолання, він не використовує поняття «культура» та «правова культура», а звертається до «духовного образу Європи». За ідеями Гуссерля відтворюємо картину становлення філософії правової культури як нової, найвищої форми, стану та циклу соціальної активності правової культури. Однак європейський раціоналізм правової культури, що походить з давньогрецької філософії правової культури, становить ядро всієї європейської правової культури, зазнав суттєвих змін. Це виявилось у витісненні зі сфери правової науки всього людського, тобто того, що становить основу природного права. За ідеями Гуссерля, треба повернутися до відродження традиційних правових цінностей старої Європи. За Карлом Юнгом правову культуру більшою мірою формує психіка, психологія та різні психологічні чинники. Тобто його думки збігаються з ідеями тих учених, котрі рушійною силою розвитку правової культури вважали самого індивіда. Згідно з теорією Альберта Швейцара, правова культура суспільства XX

ст. втратила етнічні засади, перетворившись на «масову правову культуру», наповнену ідеями насильства, що й спричинило духовну кризу. Причин кризи Швейцер вбачає у невідповідності правового прогресу етичному прогресу. Українська історико-правова та філософсько-правова думка представлена творами Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Франка, Лесі Українки, дослідженнями М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, Ф. Вовка, В. Гнатюка, Ф. Колесса, М. Возняка, С. Томашівського та ін.

Виходячи з розуміння правової культури як цілісності, можна виділити такі сфери правової культури: 1. Все, що створено людиною, створено матеріальною і духовною працею. 2. Нормативно-правовий та ідейно-світоглядний алгоритми правової діяльності: правова культура характеризується як комплекс зразків правової поведінки, що визначають правовий спосіб життя людини та презентуються у її духовних і матеріальних феноменах як артефактах і архетипах правової свідомості. На основі визначення основних сфер правової культури можна виділити й відповідні форми культури. По-перше, це предмети матеріальної і духовної діяльності людини. По-друге, суб'єкти – творці та носії правової культури. По-третє, інституціональні правові стосунки та правові інститути. Так, залежно від сфер і способів життя та діяльності людей можна виділити правову культуру матеріальну і культуру духовну. Матеріальну правову культуру, звичайно, поєднують з матеріальним виробництвом і з реалізацією матеріальних потреб людей, духовну ж – з духовним виробництвом. Духовна правова культура покликана формувати у людини етико-правові, естетико-правові потреби.

Визначимо особливості правової культури як духовної. По-перше, цінності правової культури, котрі існують в предметній формі, є тривалими і не піддаються моральному старінню. По-друге, відносна незалежність правової культури. Для її цінностей взагалі проблематично визначити вартісну форму вираження, тому оцінка тут завжди відносна, суб'єктивна.

Процес становлення правової культури характеризується формуванням певних культурно-правових цінностей, сформованих певною національною часово-просторовою правовою дійсністю. Спадкоємність правової культури не є простим запозиченням правового досвіду. Вона передбачає критичне ставлення до людини, світу, суспільства та правовідносин, оцінку, творче оновлення, тобто усвідомлену дію щодо правової культури минулих часів. Це означає те, що правова культура не може існувати без постійного оновлення. Розвиток світової правової культури ґрунтується на горизонтальній та вертикальній спадкоємності. Вертикальна спадкоємність – це орієнтація на культурно-правові досягнення та на законодавчий досвід попередніх епох. У цьому контексті різна співвіднесеність правових традицій та новацій в правовій культурі дає підстави для класифікації суспільств на традиційні (правова традиція панує над правовою творчістю) та сучасні (правова новація панує над правовою традицією)³.

Правова культура виконує різні функції. Соціальною функцією всіх правових культур є нормативно-правова інтеграція та консолідація суб'єктів, об'єктів актуальних правовідносин у структурі суспільних відносин, а також накопичення правового досвіду. Крім того, це змістовно-ціннісна функція, що передбачає відбір типових та атипових зразків формування соціального досвіду; організаційно-регулятивна функція, що означає комунікацію суб'єктів правової свідомості та їх здатність самостійно організовуватися; комунікативна функція, яка забезпечує багатогранність спілкування суб'єктів правової комунікації; функція трансляції

правового та соціального досвіду між різними поколіннями суб'єктів правової культури, або функція спадкоємності правової культури; функція виховання нової правової культури особистості.

Отже, загальнолюдська правова культура вища за її різновиди в тому розумінні, що об'єднує їх в єдине ціле, сприяє досягненню регулятивного взаєморозуміння у світі. Водночас кожен з типів правової культури є самоцінним, унікальним. Ось чому світова та вітчизняна правові культури перебувають у відносинах не жорсткого підпорядкування, а діалогу. Подальший розвиток культурно-правових цінностей, їх оптимальний вплив на правове життя суспільства та особи можливі лише за умов оволодіння знаннями про суть правової культури, історію її становлення й осмислення.

1. *Дмитрієнко І.В.* Українська правова культура: поняття, стан дослідження // Право і безпека. Науковий журнал. – 2006. – Т.5. – № 4. – С. 19–24; 2. *Абрамова Н.Т.* Целостность и управление. – М.: Юристъ, 2006. – 149 с.; *Азудов В.В.* Место и функция «структуры» в системе категорий материалистической диалектики. – М., 1989. – С. 241. 3. *Дмитрієнко Ю.М.* Правова природа традиційних і нетрадиційних сучасних суспільств у контексті девіантної правосвідомості // Актуальні проблеми держави і права. Вип.15. – Одеса, 2002. – С. 158–166.

В. В. СЕНЧУК

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Исследуются проблемы демократического государства как предмета анализа современной теории государства и права. Обосновывается положение, что демократическое государство характеризуется целым рядом специфических институциональных характеристик, которые могут быть положены в основу его доктринального теоретико-правового определения.

The article investigates the problems in research of democratic state as a special subject of the modern theory of the state and law are investigated. It is proved, that the democratic state is characterized by a concrete specific institutional characteristics, which can be fixed in a basic definition of democratic state. The author analyses these characteristics, proves their relevance and systematic interdependence.

У сучасних дослідженнях у галузі теорії держави і права дедалі частіше виділяється такий специфічний тип держави, як демократична держава. Звісно, це не позбавляє її інших визначальних характеристик держави, оскільки щодо неї залишається цілком справедливим доктринальне визначення держави як «територіальної організації політичної влади, що існує на певній соціальній базі, виступає як офіційний представник усього суспільства і забезпечує з допомогою спеціального апарату реалізацію своєї політики»¹. Водночас демократична держава має низку особливостей, що дають змогу вивчати її як відносно самостійне

© СЕНЧУК Володимир Васильович – здобувач Національного університету «Острозька Академія»